

УДК 371.134:74(07)

Олена Побірченко

ФОРМУВАННЯ ХУДОЖНЬО-ТВОРЧОЇ МАЙСТЕРНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ-ХУДОЖНИКІВ ЗАСОБАМИ НАРОДНОГО МИСТЕЦТВА

У статті висвітлено специфіку формування художньо-творчої майстерності майбутніх педагогів-художників засобами народного мистецтва. Проаналізовані сучасні ознаки досліджуваного явища. Зокрема, визначені основні поняття дослідження художня діяльність, художнє сприймання, художньо-творча діяльність, художньо-творчі здібності, художньо-творча майстерність та їх змістові характеристики. Розкрито основні складові художньо-творчого процесу. Окреслені деякі ефективні способи організації художньо-творчої діяльності студентів.

Ключові слова: художньо-творча майстерність, складові художньо-творчого процесу, народне декоративне мистецтво.

В статье освещена специфика формирования художественно-творческого мастерства будущих педагогов-художников средствами народного искусства. Проанализированы современные признаки изучаемого явления. В частности, определены основные понятия исследования художественная деятельность, художественное восприятие, художественно-творческая деятельность, художественно-творческие способности, художественно-творческое мастерство и их содержательные характеристики. Раскрыты основные составляющие художественно-творческого процесса. Указаны некоторые эффективные способы организации художественно-творческой деятельности студентов.

Ключевые слова: художественно-творческое мастерство, составляющие художественно-творческого процесса, народное декоративное искусство.

The article highlights the specific formation of artistic and creative skills of teachers artists of traditional art. The current features of the phenomenon. In particular, the basic concept of research work, skill, artistry, artistic activities, artistic skills, artistic perception, art and creativity, artistic and creative abilities, artistic and creative skills and their semantic characteristics. The basic components of art and the creative process: perception, which is in the process of studying the art object or phenomenon; creative idea or the formation of the artistic image in the mind of the artist; practical work to create the artwork for the selected material outlined some effective ways of artistic and creative activity of students. Specifically, the use of decorative folk art in the preparation of future teachers-artists.

Key words: artistic and creative skills that make artistic and creative process, Folk Decorative Art.

Сучасні освітні виклики це – формування нового типу людини – інноваційної, мережевої, діяльнісної, глобалістської, яка здатна до інноваційної діяльності, активна в освітньому середовищі, може продукувати зміни. Саме інноваційний тип прогресу передбачає зміну ідей, знань, технологій, підходів, принципів тощо (акад. В. Г. Кремень).

Відтак, сучасні соціально-економічні трансформації вимагають оновлення парадигми освіти та підготовки кваліфікованих, професійно мобільних кадрів, здатних до ефективної творчої діяльності. Це зумовлює відтворення у змісті освіти національних традицій, осмислення культурно-історичного та художнього значення здобутків українського народу.

У Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки проголошено, що система освіти має забезпечувати формування особистості, яка усвідомлює свою належність до українського народу, європейської цивілізації, орієнтується в реаліях і перспективах соціокультурної динаміки, підготовлена до життя у постійно змінюваному, конкурентному, взаємозалежному світі. Зокрема, звертається увага на посилення впливу літератури та мистецтва на виховання і розвиток дітей та молоді [9].

Пошук результативних механізмів позитивного впливу мистецтва на особистість є об'єктом вивчення вітчизняної науки. У здійсненні такого впливу народне мистецтво виступає одним із суттєвих чинників формування цілісної, творчої особистості.

Виховання молоді засобами національної культури висвітлюються у дослідженнях Є. Антоновича, Є. Гребенюка, В. Даниленка, Р. Захарчук-Чугая, М. Криволапова, Є. Лазарева, О. Максименка, Л. Оршанського, О. Отич, В. Прусака, В. Радкевич, В. Сидоренка, Б. Тимківа, О. Щербак та ін. Оптимізацією художньо-творчої підготовки фахівців у галузі мистецької освіти займаються С. Коновець, Н. Миропольська, І. Мужикова, Ю. Мохірева, Г. Сотська, В. Тименко, О. Музика, М. Пічкур, О. Хижна та ін.

Метою статті є обґрунтування процесу формування художньо-творчої майстерності майбутніх педагогів-художників засобами народного мистецтва.

Художньо-творча майстерність – специфічне та складне явище створення нового, такого про яке не було відомо, не зустрічалося та не спостерігалося. Це міжнауковий феномен який охоплює психологічний, філософський, естетичний, етичний, мистецтвознавчий та педагогічний аспекти.

Розглянемо ключові поняття нашого дослідження. А саме, поняття майстерність є похідним від майстер. У новому тлумачному словнику української мови майстер тлумачиться як фахівець з якого-небудь ремесла; митець, мастак, мистець; той хто досяг високої майстерності, досконалості

в своїй роботі, творчості; віртуоз, артист [10, с. 130].

У словнику української мови майстерний трактується як видатний майстер у своїй галузі, який досконало знає свою справу, який виконується з великою вправністю, зроблений дуже вміло [14, с. 519].

У педагогічному словнику (ред. М. Д. Ярмаченка) майстерність характеризується як високе мистецтво в якійсь галузі, вправність у виконанні певного виду діяльності. Майстерність передбачає наявність професійних знань, умінь та навичок; здатності швидко та бездоганно виконувати трудові операції, працьовитості, наполегливості; творення щось нового, неповторного, нестандартного. Вона проявляється в розвинених відповідних підструктурах та якостях особистості.

Поняття художньої майстерності (у широкому розумінні) естетична наука трактує як рівень професіоналізму художника, що залежить від таланту, праці, загального культурного і духовного розвитку творчої особистості, ідейно-естетичних настанов; у вузькому – як уміння володіти образотворчо-виражальними засобами того чи іншого виду мистецтва [6]. Художня майстерність характеризується також високим рівнем оволодіння технікою виконання мистецького твору. Але, це зводить поняття художньої майстерності до технічного вміння. Відтак, технічно грамотно виконаний художній твір без творчого натхнення, свідчить лише про ремісничу умілість автора.

Технічна майстерність володіння зображальним матеріалом для художника – це спосіб вираження думок (що виявляється в характері форми, об'єму, фактури того, що зображується) та засіб досягти найбільшого ефекту і виразності художнього образу в рисунку, графіці, живописі, скульптурі [15].

Художня майстерність є необхідною умовою творчості і проявляється в різних її аспектах. Зокрема, «в позитивній якості художнього задуму, в умілій і винахідливій розробці сюжету, у виразності композиції та в повноті пластичних і колористичних засобів вираження, а також у бездоганному володінні технікою даного виду мистецтва» [11, с. 285].

Творчість – діяльність людини, спрямована на створення духовних і матеріальних цінностей (художня творчість); те, що створено внаслідок такої діяльності, сукупність створеного [14, с. 1139], а також, діяльність, пройнята елементами нового, вдосконалення, збагачення, розвитку [10, с. 513].

Психологічна наука розглядає творчість як психічний процес створення нових цінностей; діяльність, результатом якої є створення нових матеріальних і духовних цінностей. Припускає наявність у суб'єкта здібностей, мотивів, знань і умінь [12, с. 539].

Педагогічна наука характеризує творчість як діяльність, що породжує щось якісно нове, що відрізняється неповторністю, оригінальністю і суспільно-історичною унікальністю. Передбачає творця –

суб'єкта творчої діяльності (педагогічний словник за ред. М. Д. Ярмаченка).

Поняття художність у старослов'янській термінології означало «умілість», «вправність». Етимологічно воно пов'язане з терміном «мистецтво», водночас у ньому наявна та специфічна ознака, що вирізняє достатній рівень майстерності в будь-якій справі з-поміж усіх інших сфер творчості й умілості. Поняття художності має два значення: родова ознака мистецтва з властивою йому образністю пізнання та співпереживань і міра естетичної досконалості твору, відповідність його змісту формі. Категоріальна широта і багатозначність цього поняття не зводиться до якоїсь його риси чи ознаки в окремому виді мистецтва. Тут є і певна невизначеність, хоч відомо, що художність стає істинною там, де маємо високий вияв таланту, перетвореність на виразний естетичний знак змісту і форми, витонченість смаку й майстерність митця [5, с. 149].

Художньо-творчий процес характеризується цілим рядом характеристик: художня творчість, художня діяльність, художні здібності, художня потреба, художнє сприймання тощо.

Проблема художньої творчості, становить особливий інтерес сучасних дослідників. Адже, вона інтегрує креативний, естетичний та духовний розвиток особистості в одній площині – художньо-творчій. Художня творчість охоплює весь процес роботи митця і стосується художньої діяльності письменника і композитора, художника і актора які вирішують спільне завдання – художньо освоюють та відображають об'єктивну дійсність.

Художню творчість психологічна наука розглядає як діяльність, процес, продукт. Зокрема, цікавими для нас є твердження Л. Б. Єрмолаєвої-Томіної про фази творчого процесу. Останній має три, найбільш загальні фази: пускову (спонукальну і підготовчу), пошукову і виконавчу. Кожна з них має свою специфіку (виникнення, процес, продукт) та показники творчості [2].

Відповідно до теорії О. Леонтьєва художньо-творча діяльність має специфічну об'єктно-суб'єктну характеристику. Відтак, людина яка активна, самостійна, здатна змінюватися в предметно-практичній діяльності сприймається як суб'єкт художньо-творчої діяльності. Стати суб'єктом певної діяльності означає засвоїти її, оволодіти нею, бути здатним її здійснити та творчо перетворити.

В. Моляко називає художньо-творчу діяльність найзначнішим проявом людської сутності. У процесі її здійснення, завдяки оригінальності мислення, пошукової активності, прогнозуванню, прийняттю різних рішень, кожна особа має значно більше шансів для власного творчого розвитку [8, с. 22].

О. Мелік-Пашаєв художньо-творчі здібності розглядає як здатність до творчості засобами художніх образів. Вони є сукупністю множини певних психічних властивостей, що забезпечують у своїй функціональній

єдності максимальну самореалізацію особистості у процесі художньо-творчої діяльності [7].

Процес художнього сприймання на теоретичному рівні умовно розділяють на певні етапи та стадії. Зокрема, П. Якобсоном визначені етапи сприймання глибинного змісту твору: початкове осмислення; споглядання, сприймання художнього образу; сприймання й осмислення всього твору як значного явища; інтерпретація художнього твору в якій кожна деталь твору набуває особливого символічного значення, допомагає усвідомити зміст зображеного. З психологічної точки зору, художня деталь виконує функцію стимулу (подразника), що впливає на свідомість, актуалізує попередній життєвий і мистецький досвід, викликає певний асоціативний ряд, пробуджує почуття, оцінюється, інтерпретується [16, с. 46–48].

Наразі, як зауважує Л. Левчук, проблема визначення поняття «творчість» узагалі і поняття «художня творчість», зокрема, й до сьогодні залишається відкритою. Дослідження подорожують кілька десятків визначень, кожне з яких занадто легко піддається критиці, а довідникова література, як правило, калькує зразки минулих десятиліть. Проте, проблема художньої творчості не зводиться лише до визначення чи виявлення потенціалу міжнаукового підходу. У контексті дослідження художньої творчості самостійного значення набуває аналіз художніх задатків, здібностей, обдарованості, талановитості та геніальності. Усі ці складні питання хоча і є привілеєм психологічної науки, їх цілісний аналіз неможливий поза естетикою, етикою, педагогікою, психофізіологією чи психіатрією [4].

Відтак, дослідженнями специфіки, закономірностей та поетапності здійснення творчого процесу займається широке коло вчених: філософів, психологів, педагогів, культурологів, соціологів та інших наукових галузей.

Класична модель творчого процесу (за Г. Уоллесом) має чотирьохкомпонентну структуру. Це – підготовча, інкубаційна, інсайтна та перевірна стадії творчого процесу. Його прихильники Б. Ананьєв, О. Левицький, В. Моляко, В. Роменець, С. Сисоєва та інші.

З часом, на підставі глибокого аналізу структури творчого процесу Е. Ігнат'єв, Л. Єрмолаєва-Томіна, О. Левицький, Т. Орлова та інші модифікували його чотирьохкомпонентний склад на рівноцінний трьохкомпонентний. Це наступні загальні фази: пускова (спонукальна і підготовча), пошукова, виконавча.

Зауважимо, що під творчим процесом дослідники розуміють не лише здійснення художньо-творчої діяльності (образотворчої, літературної, театральної, музичної, хореографічної та ін.). Проблематика схожих досліджень стосується науки, освіти, культури, екології тощо.

П. Анохін зауважує, що творчий процес митців художнього фаху починається із синтезу та визначення мети, тобто програми дій, або ця

програма виникає з особливостей даного художника. Широта мобілізації життєвого досвіду стає результатом певною мірою емоційної розрядки, темпераменту, сили впливу підкоркових центрів, котрі тримають кору великих півкуль у постійній напрузі [1, с. 261].

Окремої уваги заслуговують твердження В. Моляко щодо основних етапів творчого процесу, а саме: виникнення проблеми – постановка завдання, підготовка до вирішення, формування задуму, втілення задуму, перевірка та доопрацювання [8, с. 22].

Розглядаючи основні складові художньо-творчого процесу І. Туманов виділяє наступні: сприйняття, у процесі якого відбувається вивчення художнього об'єкта або явища; творчий задум або формування художнього образу в свідомості художника; практична робота з метою створення художнього твору у вибраному матеріалі [15].

Отже, художня майстерність це – складне поняття яке ґрунтується на високому особистісно-творчому і художньому потенціалі майбутнього художника-педагога. Як справедливо зауважує О. Семенова, це знання системи максимального обсягу художніх засобів, закономірностей сприйняття художнього твору, вміння здійснювати пошук і знаходити нові змістовно-формальні способи художнього вираження, здатність до активного вивчення і використання специфічної мови різних видів образотворчого мистецтва. Усе це забезпечує студентів вихід на власну художню манеру виконання творів виставкового рівня [13].

Важливе місце у формуванні художньо-творчої майстерності майбутніх педагогів-художників належить дисциплінам циклу практичної та професійної підготовки. Метою останніх є розвиток емоційно-почуттєвої сфери, вміння повноцінно сприймати явища мистецтва, суспільного життя, природи; формування загальної та естетичної культури, творчого мислення, естетичних та художніх смаків; розширення світогляду у галузі художньої та народної культури; активізація творчого самовираження та ін.

Особливо близька майбутнім педагогам-художникам художньо-творча діяльність у галузі народного мистецтва, основним змістовим компонентом якої є декоративно-прикладна творчість, яка реалізується через зміст та вивчення дисциплін: «Декоративно-прикладне мистецтво», «Кераміка та скульптура малих форм», «Основи художніх промислів», «Теорія та практика етнодизайну».

Звернення до народного мистецтва має особливу значущість у процесі формування художньо-творчої майстерності майбутніх педагогів-художників. Адже твори народного мистецтва являють вивірену роками конкретно-почуттєву образність, наочність, яскравість і виразність. У його прадавніх образах, зручних утилітарних формах і розмаїтих мотивах орнаменту містяться символи втаємниченої чарівної природи, складні перипетії нашої історії, особливості побуту, доброта та щедрість душі українського народу.

Народне декоративне мистецтво охоплює сферу знань матеріалознавства, несе віковичний досвід відбору для праці добротних, міцних матеріалів із цілющими для здоров'я людини властивостями, піддатливо-зручних для практичної діяльності. Воно ґрунтується на релігійно-духовних традиціях і висвітлює естетичні вподобання, звичаєво-обрядові, етично-моральні переконання й розглядається як важлива самобутня комплексно-життєва, доладно створена матеріально-духовна цілісність, що гідно виконує численні функції: духовно-мистецьку, світоглядно-пізнавальну, виховну, естетичну, комунікативно-інформативну, практично-навчальну та ін. У ньому виражений досвід життя, правдива реальність: людина, її життя та мистецтво – нероздільні. Тому всезагальний інтерес до українського народного мистецтва постійно зростає [3, с. 5].

З огляду на вище викладене, основними напрямками формування художньо-творчої майстерності майбутніх педагогів-художників мають стати: знання про витоки, художні та виконавські традиції народного декоративного мистецтва; формування уявлень про декоративну культуру, що передбачають гармонійне та цілісне вирішення мистецького твору; забезпечення виконавської майстерності, що включає засвоєння певних художньо-творчих і технологічних прийомів.

Формування у студентів знань про джерела, художні і виконавські традиції народного декоративного мистецтва повинно здійснюватися на ґрунті осмисленого запам'ятовування й сприйняття головних, загальних і локальних особливостей творів народного декоративного мистецтва. Таких як: специфіка та особливості композиції в декоративному мистецтві; принципи стилізації та декоративне зображення елементів живої та неживої природи; компонування площини стилізованими елементами; особливості композиційної структури орнаментів; види симетрії; способи організації орнаментів: стрічковий, сітчастий, композиційно-замкнений та ін.; ритмічний рух в орнаментальних композиціях; послідовність виконання орнаменту; лінії в орнаментальній композиції; традиційні композиційні схеми, традиційні кольорові поєднання в народній орнаментиці; символіка основних елементів орнаментів в їх історичному розвитку та ін.

Виконуючи практичні завдання різноманітного характеру (наприклад, начерки елементів рослинного світу; розробка окремих стилізованих мотивів; побудова стрічкового та орнаментального ряду, композиційно замкненого орнаменту для предметів ужиткового характеру, асиметричної композиції з простих стилізованих мотивів природних форм для оздоблення одягу; створення симетричної композиції в техніці витинанки за народними мотивами; виконання композиції із контрастних за формою силуетів посуду, декоративної композиції за традиційними мотивами народного мистецтва рідного краю; компонування площини (квадрат, прямокутник, коло, овал і трикутник) елементами зібраного ілюстративного матеріалу із канонічних культур тощо), студенти залучаються до духовної спадщини та традицій національної культури, що

є ефективним засобом формування художньо-творчої майстерності майбутніх педагогів-художників.

У зазначеному аспекті, окрім формування виконавських навичок та умінь студентів, формується уміння висловлювати свої враження від творів народного декоративного мистецтва; робити художньо-змістовний аналіз твору народного мистецтва (наприклад, простежити як узгоджується форма, декор, техніка виконання); виявляти зв'язок художнього образу твору з предметним середовищем; розкривати елементи стилізації декоративних мотивів; самостійно створювати декоративні композиції; добирати основні засоби виразності народного мистецтва; визначати основні етнічні складові образу творів народного декоративного мистецтва.

Формування художньо-творчої майстерності майбутнього вчителя образотворчого мистецтва набуває ефективності за умови не простого копіювання зразків народного декоративного мистецтва, а творчого переосмислення і використання традиційних елементів та мотивів орнаментів певних шкіл народної творчості, компонування їх «по-своєму».

Зокрема, знання елементів символіки різних древніх культур та володіння різними видами народного декоративного мистецтва в художньо-творчому поєднанні втілюється в роботах з вишивки, гаптування, в'язання, мережива, кераміки, витинанки, ткацтва, різьблення по дереву, розпису, писанкарства, шкіри та ін.

Таким чином народне декоративне мистецтво є потужним засобом формування художньо-творчої майстерності майбутніх педагогів-художників. Важливими показниками формування художньо-творчої майстерності є : інтерес до народного мистецтва, вибіркове ставлення до творів мистецтва, емоційність сприйняття, адекватність розуміння інформації про українське народне декоративне мистецтво, здатність до диференційованої оцінки сприйнятого, вплив одержаної інформації на подальшу самостійну художньо-творчу діяльність особистості.

Перспективами подальших досліджень мають стати заходи щодо покращення та зміни традиційних способів формування художньо-творчої майстерності майбутніх педагогів-художників відповідно до європейських критеріїв, вимог та зразків. Зокрема, покращити якісні показники естетичного, етичного та художньо-творчого спрямування підготовки фахівців художньо-педагогічних спеціальностей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Анохин П. К. О творческом процессе с точки зрения физиологии / П. К. Анохин // Художественное творчество : Вопросы комплексного изучения. – Л. «Наука», 1983. – 280 с.
2. Єрмолаєва-Томіна Л. Б. Психологія художньої творчості [Електронний ресурс] // Єрмолаєва-Томіна Л. Б. – Режим доступу <http://ukrdoc.com.ua/text/34209/index-1.html?page=4>. – Назва з титулу екрану.

3. Захарчук-Чугай Р. В. Українське народне декоративне мистецтво : навч. посіб. / Р. В. Захарчук-Чугай, Є. А. Антонович. – К. : Знання, 2012. – 342 с.
4. Левчук Л. Проблема художньої творчості в контексті сучасної естетичної теорії: процес концептуалізації [Електронний ресурс] // Левчук Л. – Режим доступу <http://www.khai.edu/csp/nauchportal/Arhiv/GCH/2014/GCH314/pdf/1.pdf>. – Назва з титулу екрану.
5. Левчук Л. Т., Панченко В. І., Оніщенко О. І., Кучерюк Д. Ю. Естетика: Підручник / За аг. ред. Л. Т. Левчук. – 3-тє вид., допов. і переробл. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 520 с.
6. Мастерство художественное [Электронный ресурс] // Краткий словарь по эстетике. – Режим доступа: <http://estetiks.ru>. – Назва з титулу екрану.
7. Мелик-Пашаев А. А. Психологические основы художественного развития / А. А. Мелик-Пашаев // Актуальні проблеми психології: Проблеми психології творчості: зб. наук. праць / за ред. В. О. Моляко – Т. 12, вип. 4 – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2008. – С. 161–169.
8. Моляко В. Психология творческой деятельности / В. Моляко. – К. : Общество «Знание», 1978. – 48 с.
9. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки [Електронний ресурс]. Режим доступу http://www.meduniv.lviv.ua/files/info/nats_strategia.pdf. – Назва з титулу екрану.
10. Новий тлумачний словник української мови : у 3 т. Т.2 : А-К : 42000 слів / уклад. В. В. Яременко, О. М. Сліпушко. 2-ге вид., випр. К. : Аконт, 2008. – 926 с.
11. Оверчук В. В. Творчість: психологічний, культурний і духовний аспекти / В. В. Оверчук // Іван Огієнко у діалозі культур і духовності (Огієнківські читання у Чудодієвому): Збірник наукових праць / [за ред. проф. П. Ю. Сауха]. – Житомир : Вид-во ЖДУ імені І. Франка, 2010. – С. 285–294.
12. Психологічний тлумачний словник найсучасніших термінів. – Х. : Прапор, 2009. – 672 с.
13. Семенова О. В. Структурні складові художньо-творчої компетентності [Електронний ресурс] / Семенова О. В. – Режим доступу: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2015/11/81.pdf>. – Назва з титулу екрану.
14. Словник української мови / Кер. В. В. Німчук та ін. / відп. ред. В. В. Жайворонок. – К. : ВЦ «Просвіта», 2012. – 1320 с.
15. Туманов І. Складові художньої творчості та їхнє значення для розвитку творчих здібностей у процесі навчання мистецтву [Электронный ресурс] // Туманов Ігор. – Режим доступу: http://prima.lnu.edu.ua/Pedagogika/periodic/visnyk/23/06_tumanov.pdf. – Назва з титулу екрану.
16. Якобсон П. М. Психология художественного восприятия / П. М. Якобсон. – М. : Искусство, 1964. – 85 с.